

BRANKO PETRANOVIĆ, *Istorija Jugoslavije 1918—1978*,
Beograd 1980, str. 648.

Već sam naslov te knjige izaziva dilemu: je li uopće moguća historija Jugoslavije u rasponu od šest decenija. Argumenata ima i za i protiv. Ako se time misli samo na historiju naroda i narodnosti, koji su se prvi put ujedinili u jedinstvenu državu — buržoasku monarhiju s nizom svojih specifičnosti — i ostali na tom teritoriju objedinjeni sve do danas, onda je to moguće. Ali to nije historija iste države. Ona se nije uvijek isto ni zvala. Započela je kao Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca do 1929. godine, zatim se nazivala Kraljevina Jugoslavija, za vrijeme drugog svjetskog rata stvarno nije ni postojala, već samo formalno u liku izbjegličke vlade i njezine vojske u otadžbini (četnika). Još u vrijeme rata dobila je naziv Demokratska Republika Jugoslavija, zatim Federativna Narodna Republika Jugoslavija i konačno Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija. Narodnooslobodilački pokret na čelu sa Komunističkom partijom Jugoslavije nije se borio samo protiv okupatorskih i kvislinških režima već i protiv emigrantske vlade i starog društva uopće. Pobjedom u drugom svjetskom ratu, u sklopu šire antifašističke koalicije, stvorena je nova socijalistička Jugoslavija s nizom svojih specifičnih karakteristika, koja sa starom Jugoslavijom nema ništa zajedničko osim nešto većeg teritorija i naroda i narodnosti.

Ti problemi kao da nisu postojali za autora, jer u opširnom predgovoru uopće ne ukazuje na njih.

Autor te opsežne knjige nije neki velebni znanstveni tim sastavljen od prominentnih stručnjaka iz svih naših republika i pokrajina, nego pojedinac, dr Branko Petranović, profesor na Filozofskom fakultetu u Beogradu, znanstvenik koji se dugo vremena bavio istraživanjem našega prvog poslijeratnog razdoblja administrativnog socijalizma, a zatim se vratio korak natrag na razdoblje revolucije i kao što vidimo iz te knjige — na staru Jugoslaviju.

Njegov najnoviji rad sintetskog je karaktera, pisan jednostavnim i živim stilom, bez glomaznih citata i znanstvene aparature, lako pristupačan širem krugu čitalaca, ali koristan i za bolje poznavaoce te problematike. Rad je podijeljen u tri dijela, slikovito nazvana — *Život u kraljevini*, *Revolucija* i *Socijalistička Jugoslavija*, koji su prezentirani na približno istom broju stranica, bez obzira na nejednaka vremenska razdoblja. Glavni je naglasak na vremenski najkraćem razdoblju *Revolucija*, a u trećem dijelu, kome bi možda bio adekvatniji naziv *Izgradnja socijalizma*, na razdoblje do uvođenja radničkog samoupravljanja, što je rezultat ranije autorove orijentacije. Na kraju knjige je bibliografija korištenih izvora i literature prema osnovnim dijelovima, te registar osobnih imena.

Prvi dio *Život u kraljevini*, iako se najviše približio željenoj sintezi, nije samo uvodnog karaktera. U 11 poglavlja autor daje širu panoramu osnovnih zbivanja, posvećujući glavnu pažnju vladajućoj buržoaskoj komponenti. Prikaz razvoja revolucionarnoga komunističkog pokreta dan je u dva poglavlja: *Revolucionarna partija radničke klase* i *Narodni front i komunisti*. U prvom je opisan

proces konstituiranja komunističkog pokreta, njegov razvoj u legalnom periodu i slom pred naletom konsolidiranog buržoaskog režima. U drugom je dana obnova komunističkog pokreta i njegova sve veća uloga u trenucima krize vladajućeg buržoaskog sistema i njegova neslavnog pada pod udarcima sila Osovine.

U prvom dijelu *Život u kraljevini* autor polazi od razvoja jugoslavenske ideje u vrijeme prvoga svjetskog rata i prikazuje osnovne historijske okolnosti njene realizacije nakon rata, zadovoljavajući se samo prikazom političkih zbivanja oko ujedinjenja bez dovoljno napora da osvijetli njegovu ekonomsku bazu. Izuzetak je apstraktna konstatacija o neravnomjernosti novostvorene države u industrijskom pogledu i o različitim agrarnim režimima, dana na pola stranice u poglavlju *Kraljevina SHS i njeni narodi*, iz kojih autor ne izvodi nikakve konzekvence za budući politički razvoj novostvorene države. Doduše detaljnija razrada te problematike dana je u poglavlju *Socijalno-ekonomska osnova političkih borbi*, ali se ono nalazi gotovo na kraju prvog dijela, pa se doimlje više kao posljedica političke nestabilnosti, a ne kao njegova baza. To je, po našem mišljenju, najveći nedostatak ove vrijedne knjige, koja na žalost ne prelazi okvire u nas prilično razvijene političke historiografije. Autor se nije čak ni potrudio da relevantne podatke o ekonomskoj bazi stavi na početak knjige, kao što to čine neki drugi pisci, iako iz njih uglavnom ne izvode odgovarajuće zaključke za razvoj političkih zbivanja. On kao da je zaboravio poznati Marxov predgovor *Prilogu kritici političke ekonomije* u kojem se, uz ostalo, kaže:

»Na izvjesnom stupnju svog razvitka dolaze materijalne proizvodne snage društva u protivrjeđe s postojećim odnosima proizvodnje, ili, što je samo pravni izraz za to, s odnosima vlasništva, unutar kojih su se dotada kretale. Iz oblika razvijanja proizvodnih snaga ti se odnosi pretvaraju u njihove okove. Tada nastupa epoha socijalne revolucije. S promjenom ekonomske osnove vrši se sporije ili brže prevrat čitave ogromne nadgradnje. Pri promatranju ovakvih prevrata mora se uvijek razlikovati materijalni prevrat u ekonomskim uvjetima proizvodnje, koji se daje konstatirati s točnošću prirodnih nauka, od pravnih, političkih, religioznih, umjetničkih ili filozofskih, ukratko, od ideoloških oblika u kojima ljudi postaju svjesni toga sukoba i borbom ga rješavaju. Kao što nekog individuuma ne ocjenjujemo po tome, što on o sebi misli da jest, tako ni o takvoj prevratnoj epohi ne možemo stvarati sud iz njene svijesti, već naprotiv, moramo tu svijest objašnjavati iz protivrječnosti materijalnog života, iz postojećeg sukoba između društvenih proizvodnih snaga i odnosa proizvodnje.«

Iz tih dobro poznatih riječi proizlazi da ekonomska baza u osnovi uvjetuje društvenu nadgradnju i njen povijesni razvoj. To ne znači da Marx i Engels, koji su u nizu svojih radova razvili taj dijalektičko-materijalistički pristup historiji, nisu priznavali relativnu samostalnost društvene nadgradnje i njeno povratno djelovanje na ekonomsku bazu. Oni nisu, poput vulgarnih materijalista, tvrdili da je svaki postupak nekog vladara ili političara determiniran trenutnim stanjem baze, već da postoji relativna samostalnost, pa i sposobnost pojedinih ličnosti da proniknu u skrivene tokove društvenog razvoja i svjesno ga ubrzaju. Na žalost, takav pristup ne postoji u toj knjizi, što ćemo i dokazati na dva primjera.

U već spomenutom poglavlju *Kraljevina SHS i njeni narodi* autor piše:

»Industrijski i finansijski, severozapadni krajevi Kraljevine SHS, bili su daleko razvijeniji od ostalih, ali neuporedivo nerazvijeniji od srednjoevropskih država. U Srbiji, ratom opustošenoj, nešto razvijeniji bili su sever i Pomoravlje, čiji su

se centri isticali kao kakve industrijske oaze, dok su zapadna i istočna Srbija, s izuzetkom Bora, kao i jug, sem Leskovca, živeli od sitne trgovine, zanatstva, domaće radinosti i poljoprivrede. U tim su oazama u patrijarhalni način života, nagrižen robno-novčanom privredom, prodirale prve građanske navike tankog sloja stanovništva, koje je bilo daleko od načina življenja razvijenijih stranih građanskih sredina. Turska vladavina na Kosovu i u Metohiji, u Makedoniji i Sandžaku ostavila je neizbrisive tragove zaostalosti u društvenim odnosima, životnim i radnim navikama, privredi, trgovini, zdravstvu» (str. 32).

Iz te globalne slike ekonomske baze autor ne izvodi bitne zaključke, da je svijest o toj (nakar i skromnijoj) višoj razvijenosti u dijelu sjeverozapadne buržoazije bila jedan od osnovnih razloga ujedinjenja uz češće spominjane želje, da se njime promijeni status poraženog, izbjegne opasnost od socijalnog prevrata i obuzdaju nezajajžljive teritorijalne pretenzije susjedne Italije. Ovo, možda i nedovoljno jasno, saznanje da se ujedinjenjem sa Srbijom i Crnom Gorom od periferije razvijenije Austro-Ugarske Monarhije postaje industrijskim i finansijskim centrom nove države i da će se na osnovi toga kad-tad podijeliti politička vlast sa srpskom buržoazijom, postalo je osnovni lajtmotiv buduće politike hrvatske, slovenske, pa i dijela srpske buržoazije iz prečanskih krajeva.

Istodobno svijest o vlastitom ekonomskom zaostajanju, potenciranom ratnim razaranjima, pojačavala je želju srpske buržoazije da što prije nadoknadi svoj historijski zaostatak, koristeći se političkom vlasti na čelu s dinastijom Karađorđevića. Ora je to provodila primitivnim, grubim metodama ne štedeći pri tom ni svoju vlastitu naciju, odnosno njezine potčinjene slojeve.

Tu borbu jednih da iskoriste političku vlast, ne bi li nadoknadili ekonomski zaostatak i želju drugih da podijele tu vlast radi daljnjeg ekonomskog razvoja, autor prikazuje bez osnovne povezanosti s ekonomskom bazom. U njegovoj knjizi nedostaje niz bitnih ekonomskih, demografskih i socioloških činjenica, što se samo djelomično može opravdati nedovoljnom razvijenosti tih znanstvenih disciplina. (Uzgređ rečeno, u Bibliografiji čak se ne navodi jedno od najznačajnijih djela iz te problematike, rad *Mije Mirkovića*, *Ekonomska struktura Jugoslavije 1918—1941*, Zagreb 1952.) Mislimo da danas nije više dovoljno samo navesti broj podignutih tvornica u međuratnom razdoblju. Trebalo bi ići korak dalje i barem približno utvrditi kretanje nacionalnog dohotka u pojedinim zemljama. Inače ćemo i dalje tolerirati razne proizvoljne zaključke, kao što je, npr., tvrdnja da se Srbija između dva rata brže razvijala nego Hrvatska, jer je stanovništvo Beograda prema popisima iz 1921. i 1931. godine poraslo od 111.738 na 238.775, odnosno za 113,7%, a Zagreba od 108.674 na 185.581 odnosno samo za 70,8%, ne vodeći pri tom računa o specifičnostima glavnog grada. (Kad smo već kod broja stanovnika u gradovima, napomenimo da autor vjerojatno omaškom Trogir uvrštava među gradove s više od 20.000 stanovnika. Taj sinapatični gradić nedaleko od Splita teško da se i danas približio toj brojki.)

Drugi je primjer još eklatantniji. Govoreći o krizi parlamentarnog sistema, autor konstatira: »Parlamentarizam je nagrizala i agrarna kriza, nagoveštena 1925. kao i drug: socijalno-ekonomske protivurečnosti, čije se rešavanje nalazilo u senci borbe za ustavnu reviziju državnog uređenja« (str. 80).

To je tačno, samo otkuda ta kriza agrara, kad autor nigdje ni prije, a ni poslije nije naveo kad je to postojao agrarni prosperitet i u čemu se očitovao. Da je autor postao pao u skladu s principima marksističke historiografije, trebalo je pret-

hodno konstatirati da je novostvorena država i uza svoju nedovoljnu i neravnomjernu ekonomsku razvijenost u prvim godinama svoga postojanja relativno dobro prosperirala, zahvaljujući prvenstveno agrarnoj proizvodnji. Ratom zamorena i dijelom opustošena zapadna Evropa ostala je bez svoga tradicionalnog uvoza — ruskog žita na čijem su se prevozu ranije bogatili i mnogi naši pomorci i brodovlasnici, i oni iz Primorja, Dalmacije, i iz Boke. Nakon oktobarske revolucije Sovjetska Rusija se više nikada neće pojaviti na stranom tržištu s većim količinama poljoprivrednih proizvoda.

U prvim poslijeratnim godinama taj se nedostatak nije mogao odmah nadoknaditi povećanjem vlastite proizvodnje, već uvozom iz manje razvijenih novonovonovanih agrarnih zemalja istočne Evrope. Zbog toga su cijene pšenici naglo rasle: u godini 1923/24. 355 dinara po kvintalu, a 1924/25. čak 417 dinara. Iako usitnjena i zaostala, jugoslavenska poljoprivreda počela je donositi znatne profite, naravno najmanje siromašnim seljacima, a više bogatim seljacima, trgovcima, bankarima i državnom aparatu od izvoznih taksa. Ali taj prosperitet nije bio dugog vijeka. Već 1925. godine na zapadnoevropskom tržištu pojavile su se znatne količine jeftinije pšenice iz prekoceanskih zemalja (SAD, Kanada, Argentina i Australija), gdje je prije provedena mehanizacija poljoprivrede. Cijene pšenice počele su naglo padati: u 1926. godini od 417 dinara na 281 dinar po kvintalu. 1930. pale su na 141 dinar, a 1931. na samo 100 dinara, što je bio odraz velike ekonomske krize.

»Efekti katastrofalnog pada cijena poljoprivrednih proizvoda tridesetih godina bili su teški za cijelu privredu. Naime, akumulacija kapitala na osnovi visokih cijena poljoprivrednih proizvoda koja je trajala sedam do osam godina bila je dovoljna za početak industrijalizacije. Počeli su se otvarati industrijski pogoni, naglo se razvijala gradska privreda, osobito gradnja stambenih zgrada, razvijao se obrt itd.

Iznenadni pad cijena poljoprivrednih proizvoda doveo je do gubitka glavnog izvora akumulacije, što je izazvalo lančani proces s teškim posljedicama: vlasnici poljoprivrednih posjeda nisu više mogli odgovarati obavezama iz zaključnih zajmova kod banaka, seljaci su izgubili većinu svoje kupovne moći jer je trebalo dati dva do tri puta više proizvoda za nominalno isti dug, odnosno iste industrijske proizvode, što je strmoglavilo trgovinu, opali su profiti u industriji, smanjili se, a djelomično i nestali izvori za proširenu reprodukciju, industrija i obrt nisu mogli vraćati zajmove bankama u koje su navalili ulagači da povuku svoje uloge, banke su postale nelikvidne — uskoro je došao i val velike svjetske ekonomske krize 1929. godine — propast je bila potpuna« — zaključuje *dr Dušan Bilandžić* u svojoj *Historiji Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, Glavni procesi, Zagreb 1978 (str. 15), iz koje smo uzeli podatke o cijenama pšenice.

Zbog takvog razvoja, koji se oko sredine četvrtog decenija neznatno poboljšao, propao je ne samo parlamentarizam, već i monarhistička diktatura, a na početku četrdesetih godina i čitava državna tvorevina. Stara Jugoslavija nije propala samo zato što se nije znala uklopiti u novonastale međunarodne tokove već i zato, što nije izvršila svoj osnovni historijski zadatak — nije brže razvila proizvodne snage, poboljšala materijalni položaj širih društvenih slojeva i razriješila osnovne socijalne i nacionalne protivječnosti.

Navedene primjedbe manje se odnose na drugi dio knjige — na razdoblje revolucije, iako je autor mogao jače istaći daljnje slabljenje ekonomske baze, ne to-

liko zbog kratkotrajnog rata, koliko zbog intenzivne okupatorske eksploatacije i zbog žestokih oružanih sukoba do kojih će u zemlji ubrzo doći.

Jedina radikalna opoziciona snaga — Komunistička partija Jugoslavije nije u čitavom međuratnom razdoblju uspjela ozbiljnije ugroziti buržoaski režim, ma koliko bio slab i nestabilan. Iz duboke ilegalnosti ona je izašla istom uoči njegova sloma, u antifašističkim demonstracijama od 27. marta 1941. godine, istakavši pri tom parolu »Bolje grob nego rob« koja će ubrzo prestati biti samo gromka fraza. To što Partija nije učinila u dva decenija svoga postojanja, učinila je za nekoliko mjeseci ustavši protiv na izgled jačih okupatorskih i kvasilinških režima. Bila je to ona teško vjerojatna solucija, za koju se mogu založiti samo izuzetne ličnosti, kako je to okarakterizirao jedan od sudionika tadašnjeg zbivanja, govoreći da mu baš nije bilo do kraja jasno, kako se mi to spremamo da napadnemo najveću oružanu silu koju je svijet dotada upoznao, kad su od njih desetak prisutnih samo trojica imala revolvere, među njima i drug Tito.

Autor detaljno opisuje stanje nakon sloma režima: podjelu zemlje, konstituiranje okupatorskih i kvasilinških režima, formiranje snaga kontrarevolucije i ostale faktore koji su doveli da revolucija postane moguća. S druge strane, ukazuje na stanje Partije i SKOJ-a, ne baš brojnih, ali raspoređenih na teritoriju čitave bivše države. Najveća pažnja posvećena je pokretanju ustanka u svim dijelovima zemlje: u Srbiji, Crnoj Gori, Sloveniji, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Makedoniji, Vojvodini i Kosovu. Govoreći o Hrvatskoj, autor navodi: »Komunisti su 22. juna 1941. na sam dan napada Nemačke na SSSR formirali sisački partizanski odred, prvi stvoren u Hrvatskoj« (str. 212). Budući da komunisti u nijednoj od navedenih zemalja nisu prije formirali partizanske odrede, moglo se slobodno reći — i prvi na teritoriju bivše Jugoslavije. Tu primjedbju ne iznosimo radi nekog licitiranja za primatom, već zbog historijske istine koja je dugo bila prešućivana.

Uz razvoj oružane borbe i stvaranje većih vojnih jedinica, autor prati razvoj narodne vlasti od prvih narodnooslobodilačkih odbora do AVNOJ-a i zemaljskih antifašističkih vijeća. Posvećuje posebnu pažnju borbi za međunarodno priznanje jugoslavenske revolucije. U poglavlju *Jugoslovensko ratište 1943.* ne govori samo o neprijateljskim ofenzivama i borbama oko Vrhovnog štaba, već donosi podatke o borbama u ostalim dijelovima zemlje svjestan da se bitka za ranjenike nije vodila samo na Neretvi, već širom zemlje, ali su mnoge od tih borbi, često i uspješnih, ostale malo poznate.

U cjelini gledano, u dijelu *Revolucija* autor obrađuje uglavnom vojnu, političku i državnopravnu komponentu, uključujući i međunarodni aspekt. Promjene u društvenoj strukturi, po kojima je naša narodnooslobodilačka borba dobila karakter socijalističke revolucije, manje su obrađene, a gotovo ništa nije rečeno o životu na oslobođenom teritoriju, o organizaciji proizvodnje i raspodjele, o idejno-političkom i agitaciono-propagandnom radu i o kulturno-prosvjetnoj i umjetničkoj djelatnosti. Ni ne spominju se veliki naponi na izdavanju brojnih biltena i listova na šapirografu ili primitivnim štamparskim strojevima, o organiziranju mnogih kulturno-umjetničkih priredbi u zabitnim selima, o brojnim analfabetским tečajevima, pa i školama ne samo u vojne svrhe. Iz teksta se ne da ni naslutiti da su u partizane, kako se to popularno govorilo, otišli mnogi istaknuti književnici, slikari, kipari, glumci, muzičari i ostali umjetnici i da su oni usprkos nepovoljnim uvjetima stvorili niz značajnih umjetničkih djela, potvrđujući time da muze ne moraju uvijek štjetati kad topovi grme!

Ni činjenica da o toj strani naše revolucije nema većih znanstvenih radova i sintetskih pregleda ne opravdava autora. Uz malo veći napor moglo se na osnovi memoarske literature i parcijalnih prikaza dati barem šturu panoramu.

Treći dio *Socijalistička Jugoslavija* kao da je više posvećen vanjskopolitičkim odnosima i stanju u svijetu nego našem unutrašnjem razvoju. Pet od 12 poglavlja samo o tome govori, što je očito već iz naslova: *Promene posle drugog svetskog rata, Međunarodni okvir borbe za severozapadne granice, Odbrana nezavisnosti, Protiv monolitizma u međunarodnom radničkom pokretu, i U frontu nesvrstanošći*. Knjiga završava prikazom naših vanjskopolitičkih stavova i ugleda u svijetu, a ne unutrašnjih dostignuća. Time se ostavlja manje mjesta za prikaz našeg društveno-političkog razvoja i njegovih uspona i padova. Ova se primjedba naročito odnosi na razdoblje nakon uvođenja samoupravljanja koje je obrađeno u dva ne baš opsežna poglavlja: *Godine demokratizacije i političkih kriza i Materijalni uspon i promene u društvenoj strukturi*, te u uvodu posljednjeg poglavlja *Savremena Jugoslavija — samoupravna nesvrstana zajednica*, iako se u protekla dva i po decenija zbilo mnogo događaja i značajnih promjena.

Ni u ovom dijelu autor ne poklanja dovoljnu pažnju ekonomskom razvoju. Podaci o žrtvama i materijalnim razaranjima na kraju drugog dijela knjige prilično su šturi i bez ikakvog pokušaja da se stupanj razaranja u nas usporedi s nekim drugim zemljama. Bar se ta usporedba mogla slobodno dati, ako se već ne vrše usporedbe o najnovijem razvoju, jer smo barem po žrtvama i razaranjima bili među vodećima u svijetu! Uzgred rečeno, iznenađuje podatak da smo u drugom svjetskom ratu imali manje ljudskih žrtava nego u prvom — 1,7 milijuna prema 1,9 milijuna.

I stupanj kritičnosti slabi, što se približavamo najnovijem razdoblju. Autor se vrlo kritički odnosi prema predimenzioniranom prvom petogodišnjem planu industrijalizacije i elektrifikacije zemlje, koji je predviđao porast državne industrije za gotovo 4 puta u odnosu na predratno razdoblje. Napominjemo da je Staljinova prva petoljetka, započeta 1929. godine, bila znatno skromnija, predviđajući »samo« udvostručenje industrijske proizvodnje. Takav naš megalomanski plan bio je rezultat revolucionarnog zanosa povećanog brzom i uspješnom obnovom zemlje, ali i vjerovanja u pomoć SSSR-a i ostalih istočnoevropskih zemalja, što se ubrzo pokazalo kao iluzija. Bez obzira što plan nije na vrijeme i u cjelini izvršen, on je iziskivao grandiozne napore i brzu transformaciju socijalne strukture. U tom razdoblju izrasta višemilijunska jugoslavenska radnička klasa, regrutirana pretežno sa sela. Proces industrijalizacije odvijao se na račun poljoprivrede, što je bilo u skladu s teorijom prvobitne socijalističke akumulacije koju je teorijski zacrtao Trocki i neki njegovi istomišljenici, a u praksi proveo Staljin. Širina i težina tog procesa nisu dovoljno prikazani u toj knjizi.

Pišući kritički o kolektivizaciji u poljoprivredi, autor ne ukazuje decidirano na to da je ona dijelom bila posljedica optužbi Rezolucije Informbiroa. Nesumnjivo da se ubrzanim stvaranjem seljačkih radnih zadruga, makar i prisilno, htjelo u praksi dokazati vjernost tadašnjem modelu socijalizma. Ta centralizacija provedena je istodobno s razvojem ideja o decentralizaciji koja započinje uvođenjem radničkog samoupravljanja. I dok je političkoj strani uvođenja samoupravljanja posvećena znatna pažnja, ekonomski efekti te odluke nedovoljno su osvijetljeni. Nedostaju minimalni podaci o razdoblju ubrzanog ekonomskog rasta koji počinje pedesetih godina i traje puni decenij. Isto tako se ne ukazuje dovoljno na zastoje u tom razvoju i na pojavu raznih deformacija, posebno na na-

stanak sve većih socijalnih razlika, kao što se ranije nije isticao odgovoran i težak položaj rukovodećih kadrova u razdoblju revolucije.

Pozivanje na istraživanja iz kojih proizlazi da je u Jugoslaviji potkraj 60-ih godina samo 2% stanovništva (dakle nešto više od 400.000 ljudi) živjelo na nivou standarda srednje klase u visokorazvijenim zemljama, da se 10% približavalo tom standardu, a da je oko 20% jedva opstojalo, predstavlja jednu od malobrojnih usporedbi. I ona je vjerojatno neprecizna, jer je prva grupacija bila sigurno na višem nivou. Ukazivanje na razvoj potrošačkog mentaliteta u nas nije popraćeno konkretnim podacima, a saznanje da takav standard dijelom počiva na staklenim nogama nije dovoljno istaknuto. Uz podatak da je zaduženost zemlje u inozemstvu bila 1978. godine 11 milijardi dolara (str. 586) ne navodi se koji je to dio nacionalnog dohotka. Također se ne navodi da se zapravo ta zaduženost iz godine u godinu sve više povećavala zbog konstantnog rasta vanjskotrgovinskog deficita.

Ograničivši se na prikaz osnovnih vanjskopolitičkih odnosa i najbitnijih promjena na unutrašnjem planu, autor kao da nema hrabrosti da kritički sagleda i ocijeni dosadašnji stupanj našeg razvoja, njegova dostignuća i nedostatke, već se povremeno služi usporedbama koje ne govore mnogo. Npr. navodi da se upotreba umjetnog gnojiva povećala 1974. za stotinu puta u odnosu na 1946. godinu. Moglo bi se isto tako reći da je proizvodnja automobila porasla za pola milijuna puta u odnosu na predratnu, što baš ništa ne znači, jer ih i tako nema dovoljno na tržištu.

Na kraju da zaključimo. Iako smo se u ovom osvrtu uglavnom zadržali na nedostacima te knjige, prvenstveno ekonomskog karaktera, koji su za autora više ilustracija političkih kretanja, a ne njihova baza, ostajemo kod uvodnih konstatacija da je to dobra i korisna knjiga, možda i zbog toga što netko ipak mora prvi da sve sakupi na gomilu, da bi drugi mogli primijetiti što još nedostaje.

Zlatko Čepo

*FITZROY MACLEAN, Tito, Zagreb—Beograd—Titograd 1980,
str. 127.*

Autor je ove biografije — prve koja je objavljena u inozemstvu nakon smrti druga Tita — u ljetu 1943. godine, po naređenju Winstona Churchilla, imenovan za prvog šefa Savezničke vojne misije pri narodnooslobodilačkom pokretu u Jugoslaviji. Još mladi 32-godišnji Škotlanđanin, diplomat i brigadni general po činu, spustio se padobranom na oslobođeni teritorij i ostao u našoj zemlji sve do kraja rata. S obzirom na svoju funkciju i pozitivan stav prema narodnooslobodilačkom pokretu ubrzo je postao prijatelj maršala Tita i naše zemlje o kojoj je napisao nekoliko knjiga. To prijateljstvo nije prekidano sve do Titove smrti. I ovu knjigu o drugu Titu napisao je kao prijatelj, prikazujući ga kao čovjeka, borca i revolucionara jednostavno, spontano i prisno, koristeći se povremeno svojim osobnim poznavanjem. Njegova bogato ilustrirana knjiga nije opterećena naučnom aparaturom i glomaznim citatima, nema čak ni uobičajene bibliografije korištenih radova, ukoliko se pod time ne smatra kratak popis knjiga iz kojih su preneseni likovni prilozi.